

Koncepciós perek?

kot. (Feltétel: a munkástanácsok kapjanak nagyobb szerepet, módosítsák a jogszabályt.) Országosan kiépül a munkástanácsok szervezete.

november 23–26. A román pártvezetés kiküldöttei (Fazekas J. és L. Rautu) Kolozsvárt főként a Bolyai Egyetem oktatói és hallgatói körében tartottak vizsgálatot és agitációs munkát. Jelentésükben kifogásolják, hogy a rektor szerint a romániai magyarság a magyar nemzet része.

november 24. Budapestre érkezik India prágai nagykövete, december 7-ig tárgyal itt a magyar értelmiségiek Nehruhoz intézett leveléről. — Hivatalos magyar közlemény jelenik meg: „Nagy Imre és társai már több mint 2 hete a magyar kormány engedélyét kérték, hogy a Magyar Népköztársaság területéről egy másik szocialista ország területére távozhassanak. A Román Népköztársaság kormányának beleegyezése alapján Nagy Imre és társai november 23-án a Román Népköztársaság területére távoztak.” A jugoszláv kormány tiltakozik a magyar kormánytól amiatt, hogy Nagy Imrét a jugoszláv–magyar megállapodástól eltérően Romániába szállították. — Kihirdetik a munkástanácsokról szóló 1956. 25. számú törvényerejű rendeletet, amely a gyárak, bányák, üzemek, állami mezőgazdasági üzemek esetében 11–71 tagú munkástanács választását írja elő. A munkástanács jogköre: termelőmunka folyamatosságának biztosítása, vállalatot terhelő kötelezettségek teljesítése, vállalat terveinek, a dolgozók létszámának, a vállalat szervezeti felépítésének, bérkeretek meghatározása, vállalati nyereség felhasználásáról való döntés, vállalati pénzgazdálkodás irányítása. A tagok feladatukat társadalmi munkában látják el. Ezekben a napokban is, az ország különböző vidéki üzemeiben helyi és részleges sztrájkok folynak, amelynek a helyi munkástanácsok a szervezői. — A 4/1956. számú kormányrendelet a kétezernél több munkást foglalkoztató, valamint az 500 munkást foglalkoztató, „a népgazdaság szempontjából döntő fontosságú cikkeket” termelő üzemekhez, átmeneti időre, kormány megbízottakat nevez ki „a termelés beindításának és folyamatosságának biztosítása” érdekében. — A sajtó a tej- és energiaellátási hiányokról számol be. Utóbbi miatt a mozik egy része nem nyithat ki. — A szovjet kormány határozata arról, hogy a Magyarország területére küldött alakulatokból létrehozzák a Déli Hadsegregsoportot.

november 26. Kádár János rádióbeszédében foglalkozik többek között a Nagy Imre-kérdéssel és bejelenti: „Mi ígéretet tettünk, hogy velük szemben – az általuk is utólag elismert – múltbeli súlyos

Az 1956 utáni megtorlás pereit nemcsak a dilettánsok nevezik koncepciós pereknek, hanem a szakmabeliek jelentős része is. A Magyar Országos Levéltár 1956-tal kapcsolatos dossziéit is „1956-os koncepciós perek” elnevezéssel látták el. A közvélemény nagy része úgy tudja, hogy a megtorló hatóságok ugyanazokkal az eszközökkel éltek, mint a Rákosi-időkből. A politikai vezetők nyilatkozatai, a sajtó hangneme gyakran azt érzékeltette, hogy visszatért a Rákosi-rendszer. Valójában ebben a korszakban már egészen mások voltak a módszerek. De ez kívülről nem feltétlenül látszott.

A fizikai-lelki kényszer miatt egymást hamisan vádló résztvevők, a súlyosan önterhelő vallomások ebben az időben már nem voltak jellemzőek. A foglyok verését ekkor már tiltották. Természetesen a kihallgatók szadizmusától még nem változott, így a védetlenek tartott őrizetéseket megkínózták. (Nem hallottam még arról, hogy

értelmiségit bántalmaztak volna az 1956-os megtorlás idején.) De még az ilyen esetek sem azt a célt szolgálták, hogy a fogolyból vallomást csikarjanak ki valamilyen hamis koncepció elérésére. Az 1956-os ügyek döntő többségében úgy és akképp történtek meg, ahogy azok a vallomásokban elhangzottak. Csakhogy a forradalmat a hatóságok *ellenforradalom*nak minősítették, az önvédelmi harcot *gyilkosság* tényé alá vonták, a forradalmárok egymás közötti tárgyalásait *összeesküvés*nek tekintették, a szabad véleménynyilvánításból pedig *izgatási vádat* teremtettek. A valóságos cselekedetekhez hozzáfűzött – számos esetben a tényeket a felismerhetetlenségig eltorzító – kommentárok és a kor jogszabályai minősítették át a cselekményeket, s végül ez okozta a súlyos ítéletekkel járó tragédiákat.

Ennek a módszernek az egyik kirívó példája egyik ismert személyiséggel, Angyal Istvánnal szemben mutatkozott meg. Angyal több vallomásában is em-

„Nagy József és Farkas Imre az ellenforradalom napjaiban Csepelen az utcán agyonlőtte Bordás András Kossuth-díjas esztergályost. A gyilkos a helyszíni szemlén, 1957”
Vizsgálati jegyzőkönyv fotódokumentációja

lítette, hogy október 30-án és november 1-jén Kádár Jánost a Tűzoltó utcába hívta, hogy ott jelképesen átvegye a felkelőcsoporthoz parancsnokságát, és ezt a meghívást a politikus elfogadta, de mégsem váltotta be ígéretét. A Tutsek-tanács ítéletében már ezt olvashatjuk: „A bizonyítási eljárás során megállapítást nyert, hogy Angyal István és a köréje csoportosult ellenforradalmárok megkísérelték Kádár Jánosnak a csoport területére való fondorlatos odacsalogtatását, sőt Angyal István Kádár János megjelenése érdekében személyesen is elment a Parlamentbe, és csoportjából fegyvereseket is küldött Kádár János oda kísérésének céljából, de ez nyilvánvalóan nem azért történt, hogy Kádár János belelásson az ellenforradalom eme boszorkánkonyhájába, hanem azért, hogy Kádár Jánost az ellenforradalom tűzfélszékébe odacsalják, és akár foglyul ejtve, akár pedig elpusztítva, megszabaduljanak Kádár János személyétől...”

Angyal számára – aki Kádárral tárgyalta, és még a fogságában is minduntalan felrótta árulását – nyilván nem volt kegyelem. Mégis e peranyag egészéből – akárcsak a többi 1956 utáni perekből – rekonstruálhatóak a tények is, amelyek feltárására törekedtek a megtorló hatóságok.

A Maléter Pállal szembeni eljárás kirívó kivétel: a „forradalom katonájára” mindenképpen a legsúlyosabb ítéletet akarták kiszabni, ezért már a tényeket is hamisan állapították meg, miután a műperekre emlékeztető megoldást alkalmaztak. Uszta Gyula tábornok – minden valószínűség szerint a hatalom ösztökélésére – olyan tanúvallomást tett, mintha Maléter küldte volna a felkelőket a budapesti pártbizottság Köztársaság téri épületének elfoglalására (október 30.), és mintha az ő jóváhagyásával történtek volna a lincselések is. (Maléter csak utólag értesült az eseményekről.)

*

1956. november 5-én a fegyveres csoport tagjai fegyvereik nagy részét a gyár műszáritójának az aknájába rejtik el. A képen: a./ Harrer Gusztáv munkástanácselnök, b./ Vörös László volt nyilas a fegyveresek parancsnoka, c./ Borbás István bűntettett előfeletű közismert tolvaj, a fegyveresek parancsnokának a helyettese.

Vizsgálati jegyzőkönyv részlete, 1957

Konceptiós eljárást nem folytattak le olyan személyekkel szemben – mint például az 1957-ben halálra ítélt Tóth Ilona szigorló orvos –, akiknek semmiféle politikai súlyuk nem volt. Tóth Ilona ügyét azért érdemes áttekinteni, mert még a történészek közül is számosan úgy tartják, hogy a vele szembeni vádak teljes mértékben koholtak voltak. Tóth 1956. november 4-étől a Domonkos utcai kórházat vezette, mi-

Tóth Ilona-ügy peranyagának valóság tartalmát számos más bizonyíték is alátámasztja, 1957

MNM Történeti Fényképtár

közben társaival részt vett a politikai ellenállásban. Röpcédulákat szerkesztett, sokszorosított és terjesztett, eközben koffeininjekciókkal állandósította ébrenlétét. November 18-án két társával likvidálta a spiclinek tartott Kollár István rakodómunkást, akinél olyan fényképet találtak, amelyen az ÁVH-s ruhában látható.

Az eseménysor világosan kiderül „Tóth Ilona és társai” peranyagából – ami egy igen fontos kordokumentum –, amelyben a vádlottak lényegében egyöntetűen vallottak, mégpedig kényszerítés nélkül, ahogyan a négy érintett is állította az ügyészégi és a bírósági kihallgatásakor. (Számos ’56-os perben a vádlott bejelentette a bíróságon, hogy

vele szemben fizikai kényszer alkalmaztak.) A Tóth Ilona-ügy peranyagának valóság tartalmát számos más bizonyíték is alátámasztja. E perben nyoma sincs a szövegrészek abszurd, fekete-fehér jellembrázolásának, helyzetértékelésének. Ezek forradalom párti megnyilvánulások voltak, illet a nyomozók – kiváltképp ilyen rövid időn belül – nem állíthattak elő koncepció per keretében.

*

A megtorló hatóságok – bármennyire is ellentétes ez a közhiedelemmel – általában körültekintő vizsgálatot folytattak egyes ügyek kivizsgálásakor, és a nem kellően bizonyított terhelő (sőt: önterhelő) vallomásokot elvetették. Mindezt legmeggyőzőbben a Köztársaság téri eseményekkel kapcsolatos perek bizonyítják. Annál is inkább, mivel a Kádár-rendszer megalakulásának első napjától kiemelt ügyként kezelte a budapesti pártbizottság ostromát, amely 25 „elvtárs” halálát idézte elő. Ennek „ellentételezésére” a 107 vádlottból 36 személyt végeztek ki 1957–61 között. Nézzük az esztergomi „tanakisták” perét, akik döntő módon hozzájárultak a pártház védelmének összeomlásához. Ők voltak azok, akik 1956. október 30-án, kellő felkészülés és

cselekményekért büntető eljárást nem indítunk. Ezt be is tartjuk, távozásukat sem tekintjük örök időkre szólónak.” A rádióbeszédre azután kerül sor, hogy a Központi Munkástanács előző napon tájékoztatást követelt Nagy Imre sorsáról.

november 27. A kormány parasztsághoz intézett felhívásában elítéli a korábbi évek agrárpolitikáját, a termelőszövetkezetek, a tagosítás szervezésének erőszakos módját. Agrártámogatást ígér. A parasztság szabad elhatározására bizza a gazdálkodási mód megválasztását. Gazdasági támogatást ígér mind a szövetkezeteknek, mind az egyénileg gazdálkodó parasztnak. — Kovács Béla, a kisgazdapárt volt főtitkára – akit 1947-ben koholt vádakkal letartóztattak és 1956 áprilisában szabadult s tagja volt a Nagy Imre-kormánynak – tárgyal Kádár Jánossal pártja esetleges politikai szerepvállalásáról.

november 28. Az Állami Egyháziügyi Hivatal közleménye: a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a szabad vallásgyakorlat alapján áll, az iskolákban továbbra is biztosítja a fakultatív hitoktatást, s magára nézve kötelezőnek tartja az egyházakkal kötött megállapodásokat az 1956. október 23-i állapotnak megfelelően. Az állam és az egyházak között felmerülő kérdéseket a jövőben is tárgyalások útján kívánja rendezni. — A nagy ipari üzemekben élelmiszer-kiskereskedéseket nyit a SZÖVOSZ, ame-

Nyugatra menekültek – a hivatalos propaganda szemével.

Karikatúra, Ludas Matyi, 1957

lyek azután évekig az üzemek kedvelt bevásárlóhelyei lesznek. — A Petőfi Párt – a kisgazdapárt után – elkészíti a maga kibontakozási javaslatát: demokratikus pártok kormánykoalíciója, magyarutas szocializmus. — R. Vadim: És Isten megteremté a nőt c. filmjében indul Brigitte Bardot karrierje.

november 29. Az NSZK 10 millió márka értékben élelmiszer- és gyógyszersegélyt nyújt Magyarországnak.

november 30. Szuszlov, Arisztov, Malenkov és Szerov, a KGB vezetője tárgyal Kádár Jánossal és Münnich Ferencsel, a felkelők felelősségre vonását sürgetve. Közös kijelölik az első perbefogandó két személyt: a fegyveres

A miskolci népiélet címén indítottak eljárást Balázs Géza és társai ellen, 1957. május-július. Az elítéltek közül hét személyt kivégeztek

helyismeret nélkül, a párt épületét lőték szét. Nyilván arra lehetett számítani, hogy a bíróság számos halálos ítéletet hirdet majd. Mivel azonban az eljárás során a fenti tényállás (a tévedés) egyértelműen bebizonyosodott, a vádlottakra meglehetősen enyhe ítéleteket szabtak ki. Az alegység parancsnokára például mindössze két évet róttak, miközben a sajtó még évekkel később is a páncélosok árulásáról, az „ellenforradalmárokhöz” történő átállásukról cikkezett.

Számos esetben a „Fehér könyvből” vagy az *Így történt* című dokumentumfilmből azonosították a résztvevőket, névtelen és személyüket vállaló bejelentők közreműködésével. Gyakran előfordult, hogy téves vagy egyenesen rosszakaratú feljelentést kaptak kézbe a nyomozók. Ez történt Gábor Pál filmrendező szakos hallgatóval is, akit egy ismeretlen egy korabeli fotó alapján jelentett fel. Valószínűleg erről értesültek a pályatársai is – Szabó István, Kézdi Kovács Zsolt, Rózsa János, Mészáros Márta, Jancsó Miklós –, és erre hivatkozva állították 2006 januárjában, hogy Gábor Pál részt vett a Köztársaság téri eseményekben. Ám a nyomozás egyértelműen megállapította, hogy nem Gábor látható a fotón, ezért neve nem is szerepel a belügyi dossziékban.

Többen a bejelentéseket követően perbe is kerültek, a vizsgálati fogságuk eltarthatott akár egy évig is, amíg sza-

badulhattak, ha nem került elő bizonyíték.

*

Mások saját magukat sodorták bajba a forradalom idején vagy már annak leverése után hangoztatott felelőtlen állításaikkal, amelyeket a „jóakarók” jelentettek. Ha azonban a vizsgálat nem tudott bizonyítékokat szerezni – és ez egyáltalán nem volt ritka eset –, a vádat ejtették, az illetőt szabadon engedték.

Tusz Sándor segédmunkás saját magát terhelte, mégpedig igen súlyosan: azt vallotta, hogy részt vett a pártház ostromában, sőt rálőtt a parlament Mezőékre. Végül mégis a nyomozás és az előzetes letartóztatás megszüntetéséről született határozat: „Minden irányú intézkedés ellenére sem tudtunk beszerezni semmiféle bizonyítékot. Ilyen nyomozati – vagyis csupán a terhelt beismerésén alapuló és aggályosnak látszó – adatok alapján a terhelt bűnösségének megállapítására nincs megnyugtató bizonyíték.”

Mindezek alapján még távolról sem állíthatjuk, hogy az 1956-ot követő perek a jogállami kritériumoknak megfelelően zajlottak volna le. Mégis, paradox módon, a forradalom eseményeit túlnyomórészt a *fennmaradt periratok tényanyagának felhasználásával* tudjuk rekonstruálni.

EÖRSI LÁSZLÓ